

Soliq to'lovchilarga xizmat ko'rsatishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishda ilg'or xorijiy tajribalari

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

G'aniev Farrux Izzatilloevich

Annotatsiya. *Maqolada Soliq to'lovchilarga xizmat ko'rsatishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishda ilg'or xorijiy tajribalari bo'yicha potensial yechimlarni taklif qiladi. Ushbu muammolarni hal qilish orqali mamlakatlar xizmat ko'rsatishning zamonaviy usullari orqali h natijalariga erishishlari mumkin.*

Kalit so'zlar: *ma'muriyat, qiyinchiliklar, samarasizlik, muvofiqlik, daromadlarni optimallashtirish, tartibga solish natijalari, soliqlar va soliqqa tortish, egri soliqlar, soliq to'lovchi, xizmat ko'rsatishda zamonaviy axborot texnologiyalar, soliqqa tortish amaliyoti.*

Kirish. Soliq tushumlari byudjet tizimining daromadlarini shakllantirishning asosiy manbai hisoblanadi. Zamonaviy sharoitda davlat hamda munitsipalitetlarga yuklangan iqtisodiy salohiyatni rivojlantirish va ijtimoiy muammolarni hal qilish bo'yicha davlat majburiyatlarining bajarilishini ta'minlash uchun mo'ljallangan. Barcha darajadagi byudjet ijrosi sharoitida soliq bazasini kengaytirish zarurati soliq tizimining samarali ishlashiga e'tiborni kuchayishiga olib keladi, bu asosan soliqni boshqarishning tashkiliy-huquqiy shartlari va soliq ma'muriyatchiligining sifati bilan belgilanadi.

Soliq to'lovchilarga xizmat ko'rsatish sohasida nazariy qoidalarni ishlab chiqish va yangi vositalaridan foydalanish amaliyotini tahliliy umumlashtirish soliq organlari faoliyatiga axborot texnologiyalarini faol joriy etgan holda soliq nazorati samaradorligini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuini ilmiy asoslashga hamda soliq to'lovchilar, shuningdek, vakolatli davlat organlarining soliq to'lovchilarga xizmat ko'rsatish va soliq to'lovchilar uchun soliq

tavakkalchiligini boshqarishdagi yondashuvdan foydalangan holda soliq munosabatlari sub'ektlarining o'zaro aloqalarining yangi tendensiyalarini amalga oshirishdan iborat bo'ladi.

Raqamli soliq xizmatlarini takomillashtirish imkoniyatlarini tahlil qilish soliq organlarining xalqaro tajribasini O'zbekiston amaliyotida qo'llashga qaratilgan. Tadqiqotning dolzarbligi hozirgi bosqichda soliq ma'muriyatchiligida raqamlashtirish jarayonlarining keng tarqalishi bilan bog'liq. Soliq ma'muriyatchiligi doirasidagi raqamli jarayonlar mijozlarga yo'naltirilgan yondashuvni va soliq to'lovchilar tomonidan soliq qonunchiligiga ixtiyoriy ravishda rioya etilishini ta'minlash maqsadida ularni doimiy ravishda takomillashtirishni o'z ichiga oladi. Jahon amaliyotida raqamli soliq xizmatlarini takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari ularning dizaynini ishlab chiqish, ish sifatini nazorat qilish, shuningdek, xulq-atvor iqtisodiyoti vositalaridan foydalanish orqali raqamli soliq muhitini kengaytirish hisoblanadi. Tadqiqotning ushbu paragrafida jahon tajribasini soliq organlarining O'zbekiston amaliyotiga moslashtirishdan iborat. O'zbekistonda raqamli soliq muhitini rivojlantirish g'oyalari uchun taklif qilinayotgan dastlabki bosqichda soliq to'lovchilarni raqamli xizmatlarni rivojlantirishga jalb qilish bo'yicha xorijiy tajribani jalb qilish muhimdir.

Soliq qonunchiligiga ixtiyoriy ravishda rioya qilish hozirgi kunda soliq ma'muriyatchiligining jahon amaliyotidagi asosiy tendensiyasi hisoblanadi. Bunday o'zgarishi asosan raqamli texnologiyalarni joriy etish hisobiga e'tibor qaratish mumkin bo'ldi. Zamonaviy texnologiyalar soliq sohasida mijozlarga yo'naltirilgan yondashuv uchun yangi imkoniyatlar ochdi. Soliq to'lovchilar uchun qulay bo'lgan raqamli xizmatlarning rivojlanishi soliq organlari bilan o'zaro munosabatlarni sezilarli darajada soddalashtirishga imkon berib, bu xarajatlarni kamaytirish, hisobotlarni topshirishda xatolarga yo'l qo'yish imkoniyatini kamaytirdi, shuningdek soliq to'lovchilarning ayrim toifalarini soyadan chiqishga imkon berdi. Raqamli xizmatlar tomonidan taqdim etilayotgan imkoniyatlarni amalga oshirish ko'p jihatdan ularning ish sifatiga bog'liq. Soliq

organlarining jahon amaliyotida raqamli soliq muhitida soliq to'lovchilar xizmatlari sifatini yaxshilashga imkon beradigan o'xshash yondashuvlar mavjud. Qoida tariqasida, ushbu yondashuvlar soliq to'lovchilar uchun qulay bo'lgan xizmat dizaynini ishlab chiqish bilan bog'liq bo'lib, uning ish sifatini, shu jumladan soliq to'lovchilarning fikr-mulohazalarini kuzatish, shuningdek, xulq-atvor iqtisodiyoti sohasidagi turli xil "turtkilash" vositalaridan (soliq organlari amaliyotida eng keng tarqalgan vosita bu pochta jo'natmalari o'zaro ta'sirning yangi imkoniyatlari yoki ma'lum bir xizmatdan qanday foydalanish bo'yicha ko'rsatmalar haqida ma'lumotlar ro'yxati) foydalaniladi.

Soliq to'lovchilar uchun qulay bo'lgan soliq xizmatining dizayni ularni soliq organlari bilan o'zaro aloqada ishtirok etishda muhim rol o'ynaydi. Dizayn mavzusini yoritishda ikkita asosiy fikrni eslatib o'tish kerak, ulardan biri uning dizayni to'g'ridan-to'g'ri amalga oshiriladigan xizmatning rivojlanish bosqichi va uning ish jarayonida soliq to'lovchilarga yordam berish (paydo bo'lgan muammolarni hal qilish uchun turli xil aloqa usullari). Jahon amaliyotida dizaynni ishlab chiqishda mijozga yo'naltirilgan yondashuvga erishish uchun turli usullar qo'llaniladi. Masalan, Singapur kabi ba'zi mamlakatlarda qo'llaniladigan eng aniqrog'i soliq to'lovchilar uchun allaqachon ishlab chiqilgan sinov xizmatidan o'tishni ta'minlashdir. Ushbu yondashuv bilan, yaratilayotgan xizmatga ehtiyojning yo'qligi, shuningdek, raqamli ko'nikmalarning rivojlanish darajasi bilan bog'liq muammolar paydo bo'lishi mumkin. (testdan foydalanish huquqini olgan soliq to'lovchilar uchun ular yanada rivojlangan bo'lishi mumkin va shuning uchun ular testga kirishini amalga oshirishda xizmatdan foydalanish muammolariga ega bo'lmaydilar).

Rivojlanish bosqichida, shuningdek, maslahatlar kabi tadbirlarni tashkil etish doirasida turli mutaxassislarni jalb qilish mumkin. Shunga o'xshash tajribani "Fransiya yoki Germaniyada ham kuzatish mumkin. Bunday holda, bir tomondan, ekspertlar hamjamiyatidan haqiqatan ham ishlaydigan amaliy tavsiyalarni olish mumkin (xizmatni ishlab chiqish va amalga oshirish jarayoni nafaqat masalaning texnik tomoniga, balki huquqiy, moliyaviy va boshqalarga ham ta'sir qiladi.). Shu

bilan birga, mutaxassislar soliq to'lovchilarning yangi raqamli xizmatlarni rivojlantirish va takomillashtirishga bo'lgan ehtiyojlaridan xabardor bo'lmasligi mumkin, bu esa ushbu yondashuvning kamchiliklari hisoblanadi"¹.

Avstriya tajribasi ushbu muammolarni soliq to'lovchilardan qanday yangi xizmatlar kerakligi va ulardan foydalanadigan soliq organlari bilan o'zaro munosabatlarni qanday ifodalashi haqida g'oyalarni to'playdigan platformadan foydalanish orqali hal qilishni taklif qiladi. Shuningdek, platforma doirasida allaqachon mavjud ishlaydigan raqamli xizmatlarga yoki soliq organlari bilan o'zaro munosabatlar tartibiga o'zgartirishlar kiritish bo'yicha takliflarni shakllantirish mumkin (masalan, agar bunday imkoniyat bo'lsa, elektron pochta orqali o'zaro aloqalarni taklif qilish) ilgari taqdim etilmagan). Avstriya platformasi doirasida soliq to'lovchilarning takliflari tahlili shuni ko'rsatdiki, ko'plab loyihalar rasmiy portal ichidagi soliq ta'limi bilan bog'liq masalalar bilan shug'ullanadi (turli videolar, maqolalar va boshqalar). Bunday tajriba foydalidir, chunki bir tomondan soliq to'lovchilarning soliq organlari bilan o'zaro munosabatlari sohasidagi muammolarini aniqlashga imkon beradi (aslida ushbu platforma fikr-mulohaza sifatida ishlaydi, chunki soliq to'lovchilar nimani yaxshilash kerakligi va buni qanday qilishni xohlashlari haqida ma'lumot beradi), boshqa tomondan, soliq organlari ular hal qilmoqchi bo'lgan har qanday vazifani muhokama qilish uchun taklif qilish imkoniyatiga ega. Buning salbiy tomoni shundaki, soliq to'lovchilar o'zlarini qiziqtirgan muammolarni hal qilish bo'yicha o'z g'oyalarini taklif qilib, qoida tariqasida, ularni oxirigacha o'ylamaydilar, masalaning texnik tomonini rivojlantirishni, shuningdek soliq organlariga amalga oshirish mexanizmini ta'minlaydilar. Natijada, soliq to'lovchilarning soliq organlari bilan o'zaro munosabatlarida ehtiyojlarini hisobga oladigan raqamli xizmatning eng samarali dizaynini ishlab chiqish uchun ushbu yondashuvlarni birlashtirish kerak. Dastlab, soliq to'lovchilarning soliq sohasidagi qanday muammolarni hal qilishdan manfaatdor ekanliklari va ularni qanday hal qilishni

¹ Tax Administration 2019 Comparative Information on OECD and other Advanced and Emerging Economies / OECD: <https://www.oecd.org/tax/administration/tax>.

afzal ko'rishlari to'g'risida fikrlarini, so'ngra muammoning qanday texnik yechimini ishlab chiqish kerakligi va uni qanday amalga oshirish mumkinligi to'g'risida mutaxassislarining fikrlarini bilish muhimdir.

Jahon amaliyotida, xususan, raqamli xizmatlarni ishlab chiqish va joriy etish bo'yicha tavsiyalarni o'z ichiga olgan Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (IHTT) hujjatlarida foydalanilgan xizmatlar doirasida soliq to'lovchilarni qo'llab-quvvatlash mavjudligiga alohida e'tibor qaratilgan. Foydalanuvchilarga qulay dizaynni ishlab chiqish yetarli bo'lmasligi mumkin, chunki xizmat ko'rsatish jarayonida soliq to'lovchilar uning beqaror ishlashi, shuningdek foydalanishning murakkabligi bilan bog'liq turli muammolarga duch kelishlari mumkin. Bunday muammolarni hal qilish uchun IHTT tavsiyalari soliq to'lovchilarga xizmat doirasida soliq organlari bilan aloqa qilish uchun turli imkoniyatlarni taqdim etishni taklif qiladi. Bu masalan, soliq to'lovchi o'z elektron pochtaga tuzilgan savolga javob oladigan, shuningdek suhbat yoki telefon qo'ng'irog'i bo'lgan muntazam fikr-mulohaza shakli bo'lishi mumkin. Bu yerda muhim nuqta - xizmatlar doirasida soliq to'lovchilarni qo'llab-quvvatlash qanday tashkil etilishi kerakligida. Ko'rinib turibdiki, zamonaviy sharoitda soliq organlari xodimlari bilan aloqani ta'minlash juda qimmat. O'z-o'ziga xizmat ko'rsatishning texnik imkoniyatlari an'anaviy o'zaro ta'sir kanallarida ham (telefon qo'ng'iroqlari ichidagi menyu elementlari) uzoq vaqtdan beri mavjud. Masalan, soliq organlari faoliyatida bunday texnologiyalardan foydalanishni Kanadada 2000-yillarning² boshlarida topish mumkin. Zamonaviy raqamli texnologiyalar soliq to'lovchilarga o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish imkoniyatlarini yanada kengaytiradi (bu holda o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish inson omilisiz muammoni hal qilishni anglatadi). Bu yerda, masalan, Avstraliya tajribasini keltirishimiz mumkin, bu yerda virtual yordamchi soliq to'lovchilarning muammolarini suhbat doirasida ham, telefon qo'ng'irog'i doirasida ham hal qilish uchun ishlatiladi. Yuqori sifatli qo'llab-quvvatlash ishlari soliq to'lovchilarni

² Increasing Taxpayers' Use of Self-service Channels / OECD: <https://www.oecd.org/tax/increasing-the-use-of-self-service-channels-by-taxpayers9789264223288-en.htm>

raqamli muhitda saqlashga imkon beradi. Texnik nosozliklar, shuningdek, qo‘llab-quvvatlash xizmatining to‘liq bo‘lmagan ishi tufayli muammoni hal qila olmaslik (masalan, virtual yordamchi soliq to‘lovchining savoliga noto‘g‘ri javob beradi va soliq xizmati xodimining javobi berilmaydi) oxir-oqibat raqamli foydalanish xizmatlarni rad etishga olib kelishi mumkin. Avstraliyada muammo soliq xodimiga qiyin savolni yuborish qobiliyatiga ega bo‘lish orqali hal qilinadi (bu telefon qo‘ng‘irog‘i va suhbatning bir qismi sifatida ham amalga oshirilishi mumkin)³.

Raqamli muhitda ishlash doirasida fikr-mulohaza yuritish imkoniyatlarini taqdim etishdan tashqari, xizmatlar ishini monitoring qilish soliq organlari tomonidan so‘rovlar orqali amalga oshirilishi mumkin. Bunday holda, so‘rovnomada odatda ma’lum bir xizmatning ish sifati bilan bog‘liq savollar va raqamli muhitda o‘zaro ta’sir sifati haqidagi umumiy savollar ko‘rsatilgan. Soliq organlarining raqamli xizmatlari, qoida tariqasida, bitta rasmiy portalda joylashgan. Shu munosabat bilan soliq to‘lovchilar o‘rtasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri portalning o‘zida xizmatlarning ishlashi to‘g‘risida so‘rov o‘tkazish mantiqan to‘g‘ri keladi. Jahon amaliyoti tahlili shuni ko‘rsatadiki, bunday so‘rovlar odatda soliq organlari portalining o‘z sahifalarida (masalan, asosiy sahifada) joylashgan.

Xulosa va takliflar.

Soliq mexanizmida soliq to‘lovchilarga xizmat ko‘rsatish iqtisodiy tizimning zaruriy dastaklaridan biri ekanligi hamda soliqlarning ob’ektiv zarurligi asoslanildi. Soliq tizimi esa o‘z navbatida mamlakatda amalda bo‘lgan soliqlar va majburiy to‘lovlar majmuasidan iborat bo‘lib ularning amaldagi harakatlari bilan ifodalanishini, soliq tizimini shakllanishi jarayonida soliq siyosatining o‘ziga xos xususiyatlari bilan ifodalanadi.

Soliq organlarining jahon amaliyoti soliq to‘lovchilarni raqamli iqtisodiyot muhitga jalb qilish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. O‘zbekistonda raqamli soliq xizmatlarining rivojlanishi juda yuqori darajada bo‘lishiga qaramay

³ Tax Administration 2019 Comparative Information on OECD and other Advanced and Emerging Economies / OECD: <https://www.oecd.org/tax/administration/tax>.

(Soliq qo‘mitasining soliq xizmatlarining aksariyati allaqachon raqamlashtirilgan) bu sizga oflayn aloqasiz ishlashga imkon beradi, shuningdek, turli xil mobil ilovalar yaratilib, ilovalar va dasturlar doirasida soliq to‘lash mumkin. Bu ishlarni rivojlantirish va monitoring qilish bosqichiga yangi yondashuvlarni qo‘llash, shuningdek soliq to‘lovchilarni raqamli muhitga jalb qilish orqali ularning sifatini yanada yaxshilash mumkin.

Bundan tashqari soliq to‘lovchilarga xizmat ko‘rsatishda quyidagi masalalarga alohida e‘tibor qaratilgan:

- soliqlarning iqtisodiy mohiyatini yanada kengroq yoritish uchun adabiyotlarda keltirilgan tavsiflari umumlashtirilgan holda ko‘rib chiqildi;

- soliq to‘lovchi pulning u yoki bu summasini davlatga to‘lar ekan, buning evaziga bevosita biron-bir tovar yoxud xizmat olmaydi. Alohida soliq to‘lovchi tomonidan to‘langan soliq miqdori bilan u iste‘mol qiladigan ijtimoiy ne‘matlar o‘rtasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liqlik mavjud emas;

- tarixiy taraqqiyot jarayonida davlatning funksiyalarini bajarish uchun lozim bo‘lgan moliyaviy mablag‘lar shakllantirishning soliqlardan boshqa usuli jahon amaliyotida qo‘llanilgan emas;

- rivojlangan davlatlar byudjet-soliq siyosati borasida to‘plangan tajribalardan ko‘rinib turibdiki, har bir davlatning o‘ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda mamlakatda olib borilayotgan soliq siyosatida soliq to‘lovchilarga xizmat ko‘rsatish yo‘nalishlariga bog‘liq.

Adabiyotlar ro‘yxati:

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси- Тошкент: Фафур Фулом нашриёт уйи 2020.- 640 б.